

FINALE Poslušati
in gledati jesen
kako nosi zrelost dreves

Biti
nositi v sebi zavest
da imenovati se list
hrepneti
in v blodnjah novo pomlad
imenovati

Oko se je dokončno nagledalo

Kako lepo je biti list
in v obupu klicati jesen
in jo imenovati pomlad

Sodobna mongolska lirika

IZBRAL, PREVEDEL IN UVOD NAPISAL LOJZE KRAKAR

Gre za liriko tistih Mongolov, ki živijo na obširni visoki planoti v srcu Azije med Sovjetsko zvezo in Kitajsko v lastni državi (lastni, pravim, kajti mnogo Mongolov živi tudi zunaj nje, na Kitajskem in v SZ). Ta država, ki se ji uradno pravi Ljudska republika Mongolija in je njeno glavno mesto Ulan Bator (Rdeči junak), se razprostira na površini, ki je približno šestkrat večja od Jugoslavije, ima pa le za

kakšni dve tretjini prebivalcev Slovenije in ji torej — v nasprotju z Evropo — otroci niso v nadlogo. Lansko poletje sem si to deželo ogledal in sredi step z gostoljubnimi jurtami, razsejanimi po planjavah morda tudi po deset kilometrov narazen, doživiljal pravo oazo po naši ludistični puščavi in betonski civilizaciji. Če pravijo Japonski dežela vzhajajočega sonca in Koreji dežela jutranje svežine, potem Mongolija po pravici zasluži ime dežela sinjega neba.

I.R Mongolija je nastala po mongolski ljudski revoluciji pod vodstvom legendarnega Suhé Batorja in ob pomoči Sovjetov leta 1921. In takrat je

naenkrat krenila iz še fevdalnih odnosov v socialistični družbeni red. Od tega leta dalje njena oblast intenzivno civilizira in kultivira deželo, ki je bila pred revolucijo še skoraj vsa nomadska — in jo ob pomoči tujih, pa tudi že lastnih strokovnjakov, usmerja v novo gospodarstvo s poljedelstvom in industrijo, jo trga iz nepismenosti in ji omogoča vseh vrst šole, gledališča, književnost, filmsko industrijo, koncertne prireditve ipd., pa celo lastno univerzo in akademijo znanosti. V petdesetih letih je tako ta dežela preskočila stoletja.

Ti suhi podatki so tu pa tam tudi neopazno vtakani v mongolsko poezijo od revolucije do danes, v pesniška dela pa se poleg tega vraščajo še vse eksotičnosti in naravne posebnosti te dežele s surovo, suho klimo, ki lahko doseže pozimi tudi do 50° pod ničlo, poleti pa vročino skrajne južne Evrope. V mongolski poeziji beremo o gorah in gozdovih, ki so v glavnem na severu in na zahodu, o stepah, ki pokrivajo glavni del Mongolije in jim dajejo pečat jurte in majhna upravna naselja, včasih bolj podobna vasem kot mestom, in končno na jugu gobijske polstepe in pustinje, ki prehajajo že v puščavo. Pesniški rekvizit je lahko mongolskim poetom, zvečine rojenim v jurtah in izsolanim v domačih srednjih šolah in na univerzi, ali pa v moskovskem Literarnem inštitutu, imenovanem po Gorkem, tudi mongolska favna s prostranih step s konji, ovcami, kozami in kamelami, iz gozdov in gora z zobri, risi, volkovi, bobri, medvedi, antilopami, sobolji, divjimi kozami in ovcami, ki so vaba za lovce iz raznih dežel, pa tudi s polstepnih predelov z enkratnimi redkostmi, kot sta divji konj in divja kamela. Vsa ta eksotika, pa tudi stara mongolska folklor, zaživi pri nadarjenih poetih nove Mongolije — in nadarjenih književnikov, med katerimi prevladuje srednji in mladi rod, tej deželi ne manjka — še bolj slikovito in pisano, jasno in mladostno: jasno, kot je nebo nad to starodavno, vendar znova mlado deželo, in mladostno, kot je njena moderna literatura, ki je shodila, bi lahko rekli, šele včeraj.

Ta včeraj se je začel pred nekaj desetletji. Iz bogate tradicije mongolske ustne epike in lirike ter iz navdiha revolucije, v kateri so se rodile bojne pesmi znanih in neznanih avtorjev, so izšli prvi mongolski književniki v modernem pomenu te besede. Združili so se najprej v skupino, ki so ji rekli »Krožek revolucionarnih pisateljev«, in leta 1929 izdali svoj prvi almanah s pesniškimi, proznimi in kritično teoretičnimi prispevki. Tem začetkom in začetnikom je s spodbudami stal ob strani Maksim Gorki in sovjetska književnost sploh — in njen vpliv je očiten v mongolski književnosti vse do današnjih dni. Vendar: čim bolj je mlada mongolska književnost dorasčala, tem več je bilo v njej tudi izvirno lirskega in epskega, samoniklega in neepigonskega, ki se je do danes učlovečilo v nekaj umetniško suverenih imenih. Toda k njim se bomo vrnili pozneje.

Gorki torej, ki se je s pismi obračal na svoje mongolske učence, in sploh vsa sovjetska književnost kot prvi zgled v dvajsetih, tridesetih letih, ta dva dobronamerna učitelja sta prva pognetla sveže testo nove mongolske besedne umetnosti, dokler se ta ni usposobila tudi za prevode drugih evropskih pisateljev in poetov, in sicer tistih pisateljev in poetov, pri katerih je — kot je svetoval Gorki v pismu mongolskim kulturnikom — najmočnejše viden princip aktivnosti in stvariteljske svobode, ne pa svobode ne-dejavnosti.

V tako porajajočem se mongolskem pismenstvu se je nenadoma močnejše kot glas vseh drugih zaslišal glas poeta, prozaika, publicista, dramatika, filologa, zgodovinarja in libretista prve mongolske opere *Dášdoržina Ná-cagdorža* (1906—1937), voditelja že omenjenega krožka revolucionarnih pisateljev (ta je pozneje prerastel v današnjo mongolsko pisateljsko zvezo) in utemeljitelja moderne mongolske literature, predvsem lirike. S sedmimi leti se je naučil pisati, z enajstimi je postal pisar v nekem uradu, se v letih doraščanja začel učiti jezike in počasi brati v njih politične, zemljepisne, prirodopisne in razne druge spise, se pridružil revoluciji, delal kot aktivist, narodni poslanec in mladinski funkcionar (celó kot sekretar vsedržavne revolucionarne mladinske organizacije), prišel leta 1925 v leningrajsko vojaško akademijo, živel potem od leta 1926 do 1929 v Leipzigu in tam na univerzi študiral žurnalistiko, se učil nemščine, angleščine, ruščine, mandžurščine in kitajščine, veliko bral in prevajal Puškina, Poeja in druge avtorje — in najvažnejše: napisal čez 150 izvirnih pesmi, med katerimi niso bile več samó prigodnice, ampak tudi umetniški teksti. Teksti s pristinimi čustvi za pesnikovo domovino in jezik, verzi o pastirjih in stepah, jurtah in naravi, prve lirične izpovedi v moderni mongolski poeziji, vizije o prihodnosti in celó pesmi o znanosti: redki poeti bi znali tako opevati blagodati medicinske vede, kot je to znal Nacagdorž. Kot začetnik neke nove moderne literature na poetskem zemljevidu našega planeta je dosegel, da se je na to belo prazno liso na globusu vpisalo vsaj prvo ime.

Iz generacije Nacagdorža ali iz rodu neposrednih dedičev te generacije se je izrazilo še nekaj pesnikov, od katerih naj bo tu omenjen le *Céndin Damdisurén*. Bil je politični delavec, akademik, poslanec in univerzitetni profesor — literarni zgodovinar za mongolsko književnost, kot pesnik pa predvsem formalno spreten pejsažist, avtor lirične pesnitve o svoji materi v obliki, ki je blizu narodni pesmi, pesnik agitk za mir med ljudmi, pisec teksta mongolske državne himne, glasnik emancipacije žensk v novem družbenem redu, zaslužen pa tudi za reformo pisave, tj. za uvedbo ruske cirilice, v kateri zdaj pišejo Mongoli — in znan tudi kot prevajalec in komentator starih mongolskih literarnih spomenikov v novo mongolščino.

Že v prvih desetletjih po rojstvu moderne mongolske lirike se je začela ta afirmirati tudi za mongolskimi mejami. Njeno afirmacijo od tridesetih, štiridesetih let do danes — posrednik je bila predvsem ruščina — je sicer spremljala skepsa zamejskih literatov, pomanjkanje domačih pesniških prevajalcev, ki bi lahko prevajali v kak svetovni jezik — in tujih, ki bi znali mongolščino, oddaljenost te dežele od drugih kontinentov, predvsem od Evrope in Amerike ipd., vendar se je korak za korakom proces vraščanja mongolske književnosti v svetovno le nadaljeval in dandanes je mogoče dobiti posamezne, pesmi, pa tudi že antologije ali celó samostojne zbirke mongolskih poetov v raznih jezikih: v ruščini, poljščini, češčini, francoščini, nemščini, angleščini itd. (po teh prevodih so narejeni tudi naši) — in na mednarodnih shodih pesnikov se vse pogosteje pojavljajo tudi zastopniki Mongolov.

To afirmacijo si je priborila njihova poezija sama. Od deklarativnih političnih pesmi je nezadržno prehajala k intimni liriki in estetski skrbi za svoja pesniška sredstva, med katerimi je dobil pravico bivanja tudi nevezani verz. Poglobljeno samoizobraževanje, šolanje na domači univerzi ali v Moskvi, slovo od podeželja in prihod v urbanizirano okolje — vse to jim je

dajalo nove impulze, novo motiviko in znanje, kako kaj povedati. Res še vse do danes nekaj njihovih poetov vztraja v svojih ajmakih (okrožjih) in somonih (občinah), a vendar jim daje Ulan Bator večje možnosti za objavljanje v revijah, časopisih in založbah in jih tako vse bolj priteguje v svoje kulturno okolje.

Ne da bi naštevali vsa pesniška imena, ki so v raznih antologijah sodobne mongolske lirike, naj navedemo od generacije današnjih štirideset do petdesetletnikov, pa tudi iz rodu za njimi, predvsem tistih nekaj imen, ki bodo v tem izboru, kateremu so postavljene meje, morda najznačilneje osvetlila življenje in bitje, eksperimente in dognanosti, vizije in oblikovne kalupe poezije, ki se nam tu na Slovenskem prvič odkriva.

Da je ljudsko pesništvo med Mongoli živo tudi danes in da umetne pesmi, ki so ljudskemu čustvovanju blizu, nehotе ponarodijo in izgubijo avtorja — kar pa je za avtorja čast —, dokazujejo na primer nekatera dela, ki jih je napisal *Dálantajn Tarvá*. Ta se v svoji poeziji večkrat vrača tudi v revolucijo in vojno. Da za pisatelja in pesnika ni nujno, da sta profesionalca (teh v Mongoliji, kot pri nas, skoraj ni, vsak dela še kaj drugega, tudi neliterarnega), izpričuje nadarjenost takih avtorjev, kot so *Erdené* (ki je zdravnik), *Ulambajár* (ki je učitelj) in *Begzsurén* (ki je veterinar). In da se je retorika iz viharja revolucije in porevolucije umaknila pred šumenjem in šepetanjem stepnih trav in zvezd — in da so pesniki vse več prevajali iz svetovne poezije in se ob njej oplajali, potrjujejo taka imena, kot so — poleg še več drugih — *Púrevžavin Purevsurén*, *Mišigin Cédendorž*, *Bégzin Javuhulán* in *Dolgorin Njamá*. Bralec si lahko vsakega od njih zapomni po posebni intonaciji in pesniški maniri ter po svojevrstnih metaforah ali izbiri opevanih objektov.

Cedendoržev stil — Cedendorž je bil rojen leta 1932 in je diplomiral iz zgodovine in filologije — karakterizirajo na primer ostri kontrasti podob (»na belem snegu — vrstice korakov, / na belem listu — vrstice stihov«). V teh dveh verzih sicer v slovenščini ni besedne igre, v mongolščini pa je: za sled, korak in vrstico ima ta jezik isto besedo. Ali pa igra s pojmi »jaz« in »gora«, ko pesnik pravi, da je skala na gori njegovo čelo, on kost od kosti gore, njegove mišice pa travnati gorski log, ki drhti od jesenske igre. Taki eksperimenti z jezikom (v mongolščini seveda zveneči drugače kot v našem povzetku) pomnožujejo število instrumentov v Cedendorževem poetskem orkestru. Ta pa mu je potreben tudi kot zelo delavnemu in priznannemu prevajalcu ruske literature in drugih literatur, za kar mora literarno slabše razvito mongolščino Cedendorž šele iznajditeljsko usposablјati. Hemingwaya in Jesenina, Villona in Brechta, Nerudo in Hikmeta, na primer, mu prav gotovo ni bilo lahko prevesti.

Enako ni bilo lahko Javuhulanu, ko je mongoliziral med drugim Jesenina, Lorco, Goetheja in Heineja. Toda Javuhulan je rojen poet, morda najboljši, ki ga imajo danes Mongoli. Karkoli opeva in česarkoli se loti, vse presvetli in obžari s svojim lirizmom. V mlade poete je v šestdesetih letih, v vrhu svojega pesnjenja, prehajal kakor nekakšna omama in nehotе postal njihov šolnik. Preberimo (v prozi) tale »jeseninovski« opis zime: »Obula je ledene škornje, / se oblekla v bel snežen kožuh, / zgrabila bič, / spleten iz meteža / in ošvrknila človeka po kolenih.« Ali pa nekaj verzov iz pesmi o jurti, ki se mu zdi, da v vetru, ki jo hoče odnesti, maha »kot bela labodja perot«, pesnik pa bo — če bo veter z jurto vred odnesel tudi njegovo drago

